

## Találkozásom Lugosi Bélával

Szóval, a dolgok elejébe vágva: Lugosi Bélával a Földközi-tengeren őrjáratozó amerikai 11. sz. flotta parancsnoki hajóján találkoztam, 1983-ban.<sup>1</sup> Történt pedig a következőképpen:

1983 tavaszán Hamburgban töltöttem 3 hónapot. Egy bentlakásban laktam, ahol sokféle nemzetiségűek voltak elszállásolva. A szomszéd szobában egy fiatal perzsa orvos lakott, egy emelettel lejjebb muzulmánok, akiket ugyan soha nem láttam, de esti imájukat hangosan végezve, jól hallhattam az *Allahu akbart*. Ez teljesen új volt számomra. A hétvégi magányt azzal töltöttem, hogy városnézésre jártam. Volt is mit nézni a régi Hanza-városban: két nagy templom, a halpiac, a kikötők, Sankt Pauli; és az Alsteren először láthattam, hogyan emelik és süllyeszti a hajókat a zsilipeknél.

A perzsa kolléga kedves fiú volt, baráti viszonyba is kerültünk, ő már ismerte Hamburgot, elkalauzolt a híres Reeperbahnon is; elmentünk az egyik nagy parkba, ahol a késő esti órákban Wassermusik, vízi zenei előadás volt: klasszikus muzsika összekötve színes szökőkútjátékkal. Emlékezetes. Nos, ez a fiú, hívő muzulmán is lévén, két dolgot kedvelt Németországban: a süteményeket és a Szent Pauli negyedét, a híres, hírhedt Reeperbahn nevű utcával (mindkét oldalon bordélyházakkal), ahova erkölcsös nőknek bemenni nem kívánatos. Egy muzulmánnak a Sankt Pauli a koránbéli paradicsom földi megfelelője, ahogyan ezt a perzsa fiúnál megállapíthattam. Gondolhatja az olvasó, mi mindent lehetett itt látni.<sup>2</sup>

Egy alkalommal a város központjában valaki első világháborús fotókkal teletűzdelt paraván előtt a nagybetűvel írott felhívás szerint a saját maga alapította *békepárt*ba való belépésre biztatta a járókeleket. A fotók nagy része történelmi fotó volt, az első világháború idején készült lövészárkokat, halottakkal borított csatatereteket és osztrák–magyar katonákat ábrázolt: jugo-magyar volt a pártalapító pacifista! Hogy nem sok sikerrel agitált békepártjéért, onnan gondolhattam, hogy többé nem is láttam. Egyébképpen ez a tavasz volt a békeharcos ren-

dezvények ideje, különösen az egyetemi ifjúság járt az élen, nem egy diákotthon frontját díszítették nagybetűs „atomfegyvermentes övezet” feliratok. Olyan hét nem volt, hogy ne rendeztek volna nagy felvonulást a békéért; mivel pedig az 50-es évektől – otthon és KP-rendezésben – ugyancsak sok békegyűlésen és tüntetésen vettem részt, eléggé szkeptikusan bámultam az ilyen demonstrációkat. Nemsokára azonban megszavazta a német Bundestag az ún. NATO-kettőshatározatot (Doppelbeschluss), amely lehetővé tette Pershing típusú US-atomrakéták állomásoztatását az NSZK területén, és pedig az NDK-ba titokban telepített szovjet SS-20 típusú rakéták ellensúlyozására. Ezen amerikai atomrakéták telepítése ellen tiltakoztak tehát a jámbor német pacifisták 1983 tavaszán.

Ilyen háttér mellett került sor tehát a szóban forgó flotta parancsnoki hajójának látogatására. Megírta az újság, hogy a Landungsbrücke nevezetű mólón fog horgonyozni a hadihajó, és jó hamburgi szokás szerint szabad látogatást engedélyeznek a polgároknak. Így hát – röviddel kitelepülésem után – elmentem meglátogatni a Navy egyik cirkálóját! Ma visszagondolva, a flotta parancsnoki hajójának a látogatása éppen a hagyományosan szociáldemokrata Hanza-városban nem volt más, mint a nyugati békemozgalom nagypolitikai ellenpontozása.

A hajóra egy kétoldalt korláttal biztosított palló vezetett fel, ahová felérve, személyesen a hajó kapitánya köszöntött mindenkit, külön-külön, katonásan szalutálva, amit sokan angolul, mások németül viszonzottak; én egy mosollyal kísért fejbiccentéssel intéztem el. A folyósokon nyíllal jelölték a látogatható részen átvezető utat, ahol menni lehetett; de matrózok álldogáltak azokon a pontokon, ahonnan nem látogatható irányba is lehetett volna menni; a fiúk mind névtáblát viseltek: angolon kívül több német és még több lengyel nevet olvashattam.

Továbbmentem, benéztem a parancsnoki hídra, ahol műszerek, térképek és képernyők sokasága volt látható. Aztán a hajó orrának sza-



A *Drakula* című film plakátja, főszerepben Lugosi Bélával

badtéri részébe értem. Gépágyúkkal és nehéz gépfegyverekkel volt körös-körül megtűzdelve. Itt jól lemérhető volt a németeknek a technika iránti vonzódása, csoportosan szakértették meg a tűzfegyvereket. Érdekes módon ifjak alig voltak a látogatók között, hanem túlnyomórészt olyanok, akik megélték a második világháborút. Táblákon felírva olvashattuk minden fegyver nevét és technikai adatait, úgy kaliberét, mint tűz- és horderejét. Elgondolkodtam. Ott-honi katonai szolgálatom alatt a viselt csizma számán kívül minden hadititoknak számított, s most ezek az amerikaiak itt az orromra kötik a fedélzeti ágyúik minden adatát? Hát nem könnyelműség? Már-már szinte félszegül éreztem magam. Ilyen gondolat persze csak a keleti táborból jövőnek, bizonyos szempontból deformált pszichéjű fejében születhetett meg.

Nemsokára a műtő elé értem, és az ablakon keresztül láthattam, hogy egy hasi műtét folyik, bizonyára vakbelet távolított el a hajó orvosa. Hogy miért nem vitték a városi klinikára a beteg matrózt? – nem tudhatom. Mikor más-

nap a klinikán, ahová mindennap bejártam gyakorlatra, elmondottam az osztályvezetőnek, hogy mit láttam, hitetlenkedve hallgatta, de végül is belátta, hogy – gyenge német nyelvtudásom ellenére – szavahihetően mondtam el mindazt, amit láttam, azt is, hogy a sebész megszakította a műtétet, s nézelődött egy pulton a kinyitott nagy – bizonyára műtéti – atlaszban.

A visszaúton kitérőt tettem a hajókönyvtárba is. Ez egy kb. 4×4 méteres, ablak nélküli kajüt volt, körös-körül könyvekkel telt polcokkal s egy jó nagy asztallal meg pár székkal. Bementem. Találomra levettem egy vastagabb kötetet, ami egy lexikon volt; leültem és kinyitottam: egyből a *Dracula* címszóra nyílt ki fényképekkel és a szövegben Lugosi Béla nevével. Azt tudtam, hogy az első amerikai *Dracula*-filmek főszereplője volt; most pedig láttam a képeket is. Hogyan nyitottam ki éppen azon a helyen a lexikont? – nyilván véletlenül; habár nemrég erre azt mondotta nekem egy titkárnő, hogy a lexikonok arra az oldalra nyílnak könnyen, amelyik oldalakat a leggyakrabban szokták felnyitni (!). Akkor vajmi keveset érthettem meg az angol szövegből, de az elmúlt évtizedek alatt – akarva nem akarva – sokat olvastam erről a témáról, s így ma tudhatom a következőket:

Lugosi Béla (1882–1956) Blaskó Béla Ferenc Dezső néven született Lugoson. Több magyar színpadon játszott (Szabadkán és a Nemzeti Színházban is), színművészeti képzés nélkül. 1921-ben menekültként érkezett az Államokba, és 1931-ben megkapta az amerikai állampolgárságot. Ugyanebben az évben az első hangosfilmben elmondta az első mondatát: „*I am Dracula*” – ami halhatatlanná tette, s amit ma a következőképpen summáznak: *Dracula is Bela Lugosi, and Lugosi is Dracula. There is no separation of the two.*<sup>3</sup>

Ez a film Lugosi sajátos modorát tárta fel, amely majd a további horrorfilmek állandója lett. Különösen a közeli felvételeken az átható és szúrós tekintete, fenyegető kézmozdulatai és utánozhatatlan szivarozási módja. Ebben az első amerikai filmben dőlt el Lugosi további sorsa – a gonosz szerepére való predesztinációja – annak a róla kialakított képnek az előjátékaként, amely aztán sírjáig kísérté.

A második világháború után ugyan bemutatták még a *Dracula*-filmet az új médiában, a tv-ben, de bebizonyosodott, hogy ez az új médium pontot tett Lugosi karrierjére is. Sokan ke-

resték a jelenségre a választ, rendkívül mélyenszántó tanulmányokban, amelyek nyelvismerettel rendelkezők számára immáron az interneten is elérhetők.

Így pl. elhangzott, hogy annak be-tudhatóan, miszerint a televízió egy élő médium, és a színházzal való kapcsolata különbözik a filmhez való viszonyától, ami lehetővé tette a televízió számára az élő előadás meghódítását, ami a színházi előadás egyetlen jellemzője, s amire a film nem képes: míg a film a színházat csak strukturális szinten, addig a televízióknak sikerült lételméleti szinten, a rögtönösségi jelleg révén megjeleníteni. Ezen összefüggésben az is jelentős, hogy a televízió nemcsak az élő előadást, hanem a filmet is tudja közvetíteni, mégpedig oly módon, ahogyan a film sohasem a televíziót.<sup>3</sup>

Mindez szép eszmefuttatás, azonban magyarázatként kevésbé meggyőző.

Kezdenénk azzal, hogy az USA az erőszak országa, ahol a személyek közötti viták során bizonyítékok helyett még a múlt században sem volt ritka a revolver használata. Egy ilyen társadalom persze ideális talaj az erőszak minden oldalhajtásának, így természetesen a vámpírtörténeteknek is. Mindez tömegjelenséggé válhatott, éppen az erőszak jellemezte amerikai társadalomban. Mint tömegjelenség azonban kivonja magát a linearitás szerinti értelmezés szabályai alól, és a nemlinearitás szerint történik.

Az egyén tartózkodik az idegennel való közvetlen érintkezéstől – írja Canetti<sup>4</sup> –, egyenesen kínos, ahogyan bocsánatot szokás kérni, ha valakit véletlen meglökünk, útjába kerülve netán lábára is lépünk. Mindezen tartózkodás azonban teljesen feloldódik a tömegben, és átcsap ellenkezőjébe, ami tömegben az eggyé válás érzését váltja ki az egyénben: a tömeg pedig éppen ezért, bármennyire heterogén is összetétele szerint, adott pillanatban egy testként mozog és viselkedik, majd előre ki nem számítható pillanatban átcsap agresszióba, aminek következménye törés-zúzás, pusztítás szokott lenni – a történelem tárháza ugyancsak nem szűkülöködik bizonyítékokban.

Miért lehetséges ez? – nos erre a választ Le Bon<sup>5</sup> adja meg: „Egy nagy matematikus és az ő



Lugosi Béla két arca: fénykorában, a filmsikerek idején és idősen

cipésze között rangjuk szerint óriási szakadék tátonghat, tekintettel azonban jellemükre a különbség semmi vagy nagyon csekély.” Ezért pedig a tömegben mindkettejük magatartása azonos: egyformán lelkesednek, és utána egyformán képesek mindenféle gyalázatos-ságra is.

A moziban a Lugosi-filmek hatása a nézők tömegére volt az, ami megszűnt az új médium, a tv korában! Valójában valahol itt keresendő a Lugosi-kultusz vége.

Lugosi annak a kornak a produktuma, amely kor szelleme monstroomokat kívánt és produkált, nemcsak a színpadon és implicite a vetítővászonon, hanem a nagypolitika színpadán is. Elegendő, ha csak Hitler és Mussolini tömegeket magával ragadó rendezvényeire és ott *celebrált* beszédeire utalni. Nos köztudott, hogy pl. Hitler beszédei a mozik híradóiban is hangos ovációt váltottak ki, akárcsak Mussolini esetében. A tv-ben, szűk körű nézőközönség esetében a hatás össze sem hasonlítható! Eképpen tehát a tv kis képernyője előtt ülők esetében a tömeghatás hiánya okán maradt el Lugosi addigi megszakíthatatlan sikere.

A vele folytatott egyik utolsó interjúból:

– *Did the role depress you?* (Lehangolt a szerep?)

– *Very much. It hunted me. I often dreamed of the dead.* (Nagyon. Kísértett. Gyakran álmodtam a halottakról.)

– *Doesn't Dracula ever end for you?* (Számodra soha nem ér véget Dracula?)

– *No, no. Dracula never ends. I don't know whether I shall call it a fortunate recall, but it never ends.* (Nem, nem. Dracula soha nem ér véget. Nem tudom, szerencsés visszaemlékezésnek nevezem-e, de soha nem ér véget.)<sup>3</sup>

Sok pénzt keresett, még többet költekezett, neki mindenből csak a legjobb volt elég jó; négyszer is nősült, majd a negyedik feleségétől való válás után morfinista lett; saját ágyában és szegénységben halt meg. Végakarata szerint a Dracula-filmekben viselt köpenyben temették el.

## Appendix

Függelékként megemlíteném, hogy sok, a dokumentáció igényével készült nyugati riport látott és lát napvilágot napjainkban is, elég lenne utalni az ARTE-n bemutatott amerikai riportra. Úgy ebben az amerikai, mint az általam az utóbbi 10–15 évben látott több német „dokumentumban” bemutatják a segesvári nagy Tepeş-emléktáblát, amelyen ez áll románul írva: *Aici a locuit* – vagyis: „itt lakott”, amit kivétel nélkül, mind angolul, mind németül az „itt, ebben a házban született”-nek fordítottak. (A németben árnyaltabb a fordítás: „hier soll er geboren worden sein”.) Ehhez csak annyi hozzáfűznievaló lenne, hogy talán ott szállt meg, amikor útban volt Budára, Mátyás ugyanis magához rendelte, ahol a börtön várta. (A szászok ugyanis jó okkal neheztezhettek rá, hiszen Tepeş kalauzolta a török csapatokat Havaselvéről Erdélybe, amikor kifosztották és felégették Szászsebest, de a brassói szász kereskedők is panaszkodtak rá a királynál.)

A budai börtönt megemlítik a németek valamennyien, és nem felejtik el hozzáfűzni azt – mivel jól kiegészíti a róla forgalomban lévő képet –, hogy „Tepeş a börtönben élő egereket ette”, mi mást is tett volna egy ilyen szörnyeteg? Csakhogy van itt valami, ami már nem elérhető a riporterek számára. Nevezetesen:

Korabeli források is megemlékeznek arról, hogy abban az időben ismeretes volt a budai várban Szíjjas Péter udvari bolond (a reneszánsz udvar szokásainak megfelelően neve Petrus Corrigiusnak írva), aki élő egereket és macskák levágott farkát ette, amin hát jól szó-

rakozott az udvari nép, amelynek legkedveltebb elfoglaltsága a nagy udvari lakomák rendezése lévén, azt tényleg jól ellenpontosza Szíjjas mutatója. Mindezt néhai Hadnagy Csaba doktortól, Marosvásárhely jeles orvosától tudhatom, aki az ilyen és ehhez hasonló deformált megnyilvánulásoknak tudósa volt. Na már most: ezt a háttért ismerve, számomra kézenfekvőnek tűnne, hogy Tepeş bármennyire is olyan lehetett, amilyenek az utókor tudni véli/akarja, sem élő egérbe, sem levágott macskafarokba nem harapott, hanem a tény és való Szíjjas-produkciót kapcsol(hat)ták személyéhez. Annak a valószínűsége ugyanis, hogy valaki még hasonlót cselekedett volna, mint Szíjjas – tapasztalat szerint – egyenlő a nullával.

Mindez érdekes vizsgálódás tárgya lehet a szóban forgó történelmi kor szakembereinek.

Íme, hamburgi emlékeim egy darabja és a történetből adódó további gondolataim.

Soha el nem múló emlékeim kötődnek a hamburgi matrózkocsmákhoz is, ahol szőke lengyel kolléganők társaságában arra (is) gondoltam, hogy talán egy ilyen helyen találkozhatott Brahms Reményivel és zenekarával.

## Jegyzetek

1. A Bundeswehr infószolgálatának megkeresésemre adott válasza szerint a szóban forgó parancsnoki hajó USS Guam LPH-9 volt, és a látogatás pontos dátuma 1983. március 22–25.
2. A híres-hírhedt Reeperbahn, a Sankt Pauli negyed, az a bizonyos, vulgo: kuplerájnegyed, azt mondják, hogy egyedüli a világon; szabadjon itt eltekintem akár csak summáris leírásától is, csak annyit jegyeznek meg: mégér egy látogatást.
3. Harun Maye (Berlin): Bela Lugosi in Hollywood – Ein Liebhaber, ein Dilettant. *Hungarian Studies* 2000, 14/2: 285–295.
4. Elias Canetti (1905, Russe – 1994, Zürich) spanyol-zsidó származású osztrák-angol Nobel-díjas (1981) író; *Masse und Macht*. Fischer Verlag, Stuttgart, 1997, 13–20.
5. Gustave Le Bon (1841–1931) francia pszichológus, a tömegpszichológia megalapítója; *Psychologie der Massen*. Nikol Verlag, Hamburg, 2009, 23, 31, 34.

DR. SZÓCS KÁROLY

*A legelviselhetetlenebb, a legszörnyűbb dolog bizonyára egy szokások nélküli élet lenne, amely folyamatos rögtönzéseket követelne.*

(Friedrich Nietzsche)